

Elżbieta Mirecka

Wyższa Szkoła Bankowa we Wrocławiu
e-mail: elzbieta.mirecka@wsb.wroclaw.pl
ORCID: 0000-0002-1253-6326

SHARING ECONOMY A PODATKI

SHARING ECONOMY VS. TAXES

DOI: 10.15611/pn.2018.530.07

JEL Classification: F38, K34

Streszczenie: Nowy model gospodarczy, jakim jest ekonomia dzielenia, wykorzystuje nowoczesne technologie i stał się nieodzownym elementem współczesnej gospodarki. Uczestnicy tego modelu biznesowego zainteresowani są wykorzystywaniem zasobów bez przeniesienia własności. Koncepcja ta wywołuje, oprócz pozytywnych, także negatywne zjawiska, które mogą zachodzić na rynku pracy, wywoływać nieuczciwą konkurencję i prowadzić do unikania płacenia podatków. Unia Europejska nie jest dostatecznie przygotowana do akceptacji tego typu gospodarowania, szczególnie w zakresie finansów i podatków. Uwidaczniają się zjawiska negatywne, takie jak łamanie zasad moralnych nowej konstrukcji biznesu, a także nieuczciwe dzielenie się zyskiem poprzez wykorzystywanie migracji kapitałów do oaz podatkowych.

Słowa kluczowe: ekonomia współdzielenia, podatki, unikanie podatków, oazy podatkowe, Unia Europejska.

Summary: Sharing economy is a new model of economising. Its main idea is to use goods and services without actually owning them. They are provided for free, yet most of the participants of this system treat them as a source of additional income. This system uses foundations for running a business, usually in the fields of accommodation, crowdfunding along with lending foundations, transport and online labour marketplaces. There is a lack of proper regulations, both domestic and international ones, protecting the clients in terms of quality and security of these transactions. There is also a lack of regulations protecting the domestic market and domestic employers from global businesses operating within sharing economy. One of the fundamental problems still to be solved is the efficiency of tax policies aimed at the participants of sharing economy. Being global companies, they utilise tax optimisation and they are levied very little since they are registered in areas which belong to tax havens. Both the European Commission and the EU Parliament claim that sharing economy opens new opportunities for consumers and businesses, and it can contribute to the economic growth and the creation of new jobs within the EU. It is necessary to work out legal regulations which ensure equal treatment of all participants of this process. A lack of such regulations allows for constant leakage of profits, which translates into losses of earnings for economies.

Keywords: sharing economy, taxes, tax evasion, tax havens, European Union.

1. Wstęp

Sharing economy można zdefiniować jako model gospodarczy oparty na wykorzystaniu nieużywanych lub nie w pełni użytkowanych zasobów i usług. W procesie tym uczestniczą podmioty gospodarcze i osoby fizyczne zarówno za darmo, jak i za opłatą. Chęć niesienia pomocy, szeroko rozumiana dobroczynność to istotne elementy rozwoju tego modelu gospodarczego, lecz siłą decydującą jest zarobek. Myślą przewodnią jest idea korzystania bez konieczności posiadania na własność. Idea ta od dawna była realizowana w społeczeństwach, ale miała charakter jednostkowy i sporadyczny. Działanie to przejawiało się jako pożyczanie sobie wzajemnie pewnych dóbr lub świadczenie w ograniczonym zakresie usług. Mała skuteczność kontroli prawnej nad tą formą gospodarowania stwarza możliwości nadużyć finansowych, a w szczególności unikania płacenia podatków, co staje się problemem globalnym. Firmy działające w myśl idei współdzielenia są często firmami globalnymi, wykorzystującymi oazy podatkowe dla swojej polityki optymalizacji podatkowej. Badania empiryczne napotykają trudności wynikające z niechęci tych firm do prezentowania transparentności ich działań, a szczególnie do ujawniania ich stanu finansowego. Mimo tych trudności należy podejmować badania, aby zahamować ekspansję tych firm, które łamią zasady współdzielenia.

2. Istota *sharing economy* i jej uczestnicy

Cyfryzacja współczesnego życia nie tylko dotyka nowych relacji między ludźmi, ale także kreuje nowe formy i struktury rynku. Efektem przeobrażeń społecznych jest przewartościowanie niektórych zachowań. Dla współczesnych młodych pokoleń mniejsze znaczenie ma posiadanie czegoś, wzrosło natomiast znaczenie możliwości dostępu do czegoś za sprawą wykorzystania technologii cyfrowych. Nowa forma gospodarowania, jaką jest *sharing economy*, zakłada, że nie są w pełni wykorzystywane zasoby zarówno w gospodarstwach domowych, jak i w przedsiębiorstwach. Uruchamianie tych zasobów może nastąpić poprzez wykorzystanie platform internetowych, przez co zasoby te włączone zostają do życia gospodarczego, a ich efekty finansowe są źródłem dochodów dla wszystkich uczestników, natomiast poprzez opodatkowanie są także źródłem wzrostu dochodów państwa. Jak każde, szczególnie nowe zjawisko społeczno-ekonomiczne, tak i *sharing economy* uwidacznia swoje pozytywne i negatywne cechy. Na tle wielu pozytywów (jak np. aktywizacja rynku pracy, lepsze wykorzystanie zasobów, niższe koszty świadczonych usług) zauważalne są też negatywy, jak np. zbyt mała ochrona prawna uczestników, ryzyko działalności, bezpieczeństwo usług, nieuczciwa konkurencja. Jednak z punktu widzenia gospodarki krajowej ważne i potrzebne jest ustalenie zasad polityki podatkowej wobec nowych struktur gospodarczych. Regulacje te powinny jednakowo traktować pod względem fiskalnym wszystkie podmioty i jednocześnie uniemożliwiać migrację zysków poza obszary, gdzie zostały wypracowane. Nie ma jednoznaczności odnośnie do definicji

sharing economy. Przyjmuje się, że w 2008 r. została zaprezentowana pierwsza definicja, która określa ją jako „wspólną konsumpcję dokonującą się poprzez czynności dzielenia, wymiany i wynajmu zasobów bez ich posiadania na własność” [Klemt 2016, s. 120]. Jednak po raz pierwszy na tę problematykę w 1978 r. zwrócili uwagę M. Felson i J.L. Spaeth, wprowadzając pojęcie wspólnej konsumpcji (*collaborative consumption*) [Ziobrowska 2017, s. 262]. W literaturze brak jest zgodności co do definicji *sharing economy*, istnieje ich mnogość określająca ten termin. Jednoznaczność ujęcia tego zjawiska nie jest możliwa chociażby ze względu na wciąż trwający proces jego kształtowania się. Nowe technologie, szczególnie Internet, zrewolucjonizowały tego typu zachowania, prowadząc do ich masowego występowania. Obniżenie kosztów transakcyjnych, chociażby poprzez wykorzystywanie nowoczesnych systemów komunikowania się, jakimi są *social media*, i systemów płatności spowodowało wzrost zainteresowania współużytkowaniem jako alternatywą dla klasycznej własności. Gospodarka współdzielenia to modele prowadzenia działalności gospodarczej za pomocą platform współpracy. Obejmuje trzy kategorie uczestników, do których należą:

- usługodawcy – dzielący się swoimi dobrami, zasobami, umiejętnościami. Mogą to być osoby fizyczne oferujące okazjonalnie usługi (*peers*) lub też usługodawcy zajmujący się zawodowo świadczeniem usług (są to profesjonalni dostawcy usług);
- użytkownicy usług;
- pośrednicy łączący dostawców z użytkownikami za pomocą platform internetowych (platformy współpracy).

Działalność ta najczęściej nie wiąże się z przeniesieniem własności i dokonywana jest nieodpłatnie lub odpłatnie. Współkonsumenci udostępniają swoje dobra nieodpłatnie lub wykorzystując barter, jednak większość uczestników tego systemu traktuje ten model jako możliwość dodatkowego zarobku. Efektem jest powstawanie tańszych i spersonalizowanych usług i towarów [Michniewska 2016, s. 15].

3. Sektory gospodarki współdzielenia na obszarze Unii Europejskiej

Model prowadzenia działalności wykorzystujący internetowe platformy współpracy, poprzez które osoby dostarczają różne towary i usługi oraz korzystają z nich, cieszy się ogromnym zainteresowaniem i wykazuje dużą dynamikę wzrostu. Dane zawarte w dokumencie Komisji Europejskiej [European Commission...] wskazują, że 17% konsumentów w Europie korzysta z tego modelu. Najbardziej popularne sektory to:

- zakwaterowanie (wynajem, krótkoterminowa zamiana domów – wartość transakcji 15,1 mld euro),
- *crowdfunding* łącznie z platformami pożyczkowymi – wartość transakcji 5,2 mld euro,

- transport (przewóz osób, współdzielenie samochodu lub parkingu – wartość transakcji 5,1 mld euro,
- internetowe rynki pracy nisko i wysoko kwalifikowanej – wartość transakcji 2,7 mld euro.

Imponujący jest wzrost wartości tych transakcji, w roku 2013 było to 10,2 mld euro, rok później – 15,9 mld euro, a w 2015 r. aż 28,1 mld euro. Z platform współpracy korzystają najczęściej ludzie młodzi między 25 a 39 rokiem życia, ich udział wynosi 27%. Korzystanie z tych platform jest też zróżnicowane w poszczególnych krajach UE. Liderem jest Francja, gdzie z platform korzysta 36% osób, następnie odpowiednio Irlandia – 35%, najmniej korzystających jest na Cyprze – 0,2% i na Malcie – 4%. Polska plasuje się na 12 miejscu z udziałem 15%, podobnie jak Austria i Szwecja [Parlament Europejski...].

3.1. Unia Europejska a gospodarka współdzielenia

Europejski program na rzecz gospodarki współdzielenia został przedstawiony przez Komisję Europejską w dniu 2 czerwca 2016 r. [Komisja Europejska...]. W dokumencie tym stwierdza się, że gospodarka współdzielenia stwarza nowe możliwości dla konsumentów i przedsiębiorców i może się znacznie przyczynić do wzrostu gospodarczego i tworzenia nowych miejsc pracy na obszarze Unii Europejskiej. Często jednak gospodarka ta stwarza problemy wynikające z zastosowania już istniejących norm prawnych, gdyż zacierają się granice między konsumentem a dostawcą i między profesjonalnym a nieprofesjonalnym świadczeniem usług. Jako odpowiedź na Komunikat Komisji Europejskiej Parlament Europejski w dniu 15 czerwca 2017 r. wydał Rezolucję dotyczącą *sharing economy*, zgodnie z którą Unia Europejska powinna czerpać korzyści płynące z gospodarki współdzielenia, ale powinna to robić z poszanowaniem zasad uczciwej konkurencji, praw pracowniczych i przepisów podatkowych [Rezolucja Parlamentu Europejskiego...]. Rezolucja ta nie ma mocy prawnie wiążącej, jest sygnałem do dokonania zmian w określonych obszarach. W Zaleceniach Ogólnych wskazuje się, że gospodarka współdzielenia jest społecznie korzystna dla obywateli UE i powinna zapewniać wszystkim podmiotom równe szanse działania. Natomiast w Zaleceniach Szczegółowych w pierwszej kolejności wskazuje się na konieczność rozróżnienia świadczenia usług przez podmioty profesjonalne oraz przez osoby prywatne i zapewnienia wysokich standardów jakości i wysokiego poziomu ochrony konsumentów. Podkreśla się także, że gospodarka ta nigdy nie powinna być sposobem na unikanie zobowiązań podatkowych, a przedsiębiorstwa świadczące porównywalne usługi zarówno w ramach gospodarki tradycyjnej, jak i gospodarki współdzielenia powinny mieć jednakowe obowiązki podatkowe. Część końcowa Rezolucji dotyczy transportu i zakwaterowania, a więc sektorów gospodarki, w których platformy cieszą się największą popularnością. Parlament apeluje o promowanie korzystnego współistnienia usług transportowych z systemem transportu konwencjonalnego i krytykuje ograniczenia świadczenia usług za-

kwaterowania wprowadzane przez organy publiczne. Główną intencją Rezolucji jest konieczność wprowadzenia kryteriów zapewniających rozdział usług świadczonych przez profesjonalistów od usług świadczonych w ramach rzeczywistej gospodarki współdzielenia.

4. Konieczność regulacji

Każdy nowy element struktury państwa, niezależnie od tego, czy ma charakter społeczny, czy gospodarczy, powinien być określony, powinien też być wyznaczony dla niego obszar funkcjonowania i ustalone zasady funkcjonowania zagwarantowane przepisami prawa. Problemem jest stopień szczegółowości takich regulacji, które powinny zachęcać do ich stosowania, a jednocześnie nie ograniczać ich skuteczności poprzez uchylanie się od stosowania. Utopią jest, że współczesna gospodarka jest gospodarką samoregulującą się i że nie wymaga interwencji państwa w jej mechanizm. Rola rynku i państwa we współczesnym świecie ulega zmianom. J.E. Stiglitz określił to zjawisko dobitnie jako „przejście od paradygmatu konkurencyjności do paradygmatu informacji[...] ekonomika informacji dowodzi, że podstawowe założenia neoklasycznej ekonomii nie znajdują potwierdzenia” [Stiglitz 2004, s. 78]. Cel gospodarczy państwa to przede wszystkim osiągnięcie równowagi ogólnej, zapewniającej efektywność rynków. Ma on być zagwarantowany także poprzez spójny i przejrzysty system prawny. Uczestnikami zainteresowanymi procesem wdrożenia regulacji prawnych są:

- konsumenci lub użytkownicy,
- dostawcy usług lub zasobów,
- operatorzy platform internetowych.

Wymienia się także przedsiębiorstwa działające w sposób tradycyjny i opinie publiczną [Klemt 2016, s. 127]. Dla każdej z tych grup ważne są takie elementy, jak koszty funkcjonowania, ochrona przed nieuczciwą konkurencją, ochrona transakcji, ochrona informacji, jakość, a w aspekcie makroekonomicznym także podatki. Może to prowadzić do antagonizmów między poszczególnymi grupami, konflikty te mogą być niwelowane poprzez skuteczne i przejrzyste normy prawne.

5. Opodatkowanie podmiotów gospodarki współdzielenia

Podmioty gospodarki współdzielenia także podlegają przepisom prawa podatkowego w zakresie m.in. podatku dochodowego od osób fizycznych, podatku dochodowego od osób prawnych, podatku od wartości dodanej. Egzekwowanie przepisów podatkowych napotyka trudności wynikające z problemu identyfikacji podatników i wielkości dochodu podlegającego opodatkowaniu, a także ze stosowania agresywnego planowania podatkowego, różnic w polityce podatkowej państw członkowskich UE i niewystarczającej transparentności działań i wymiany informacji. Głównym problemem jest unikanie opodatkowania przez platformy internetowe, jak

i przez bezpośrednich dostawców usług i szeroko rozumianych towarów. Wynika to z możliwości wykorzystywania oaz podatkowych poprzez rejestrację na ich terenie podmiotów zależnych. Do oaz są transferowane zyski tych podmiotów, które wykorzystując liberalną i zachęcającą politykę podatkową, pomnażają swoje zasoby kapitałowe, a jednocześnie zmniejszając zobowiązania podatkowe w krajach macierzystych, powodują zmniejszenie wpływów podatkowych do budżetu państwa macierzystego. Należy przy tym zaznaczyć, że z punktu widzenia prawa działania te są często legalne, wykorzystuje się różne założenia krajowych polityk podatkowych i istniejące w tym zakresie luki prawne. Dokładnego wyjaśnienia wymagają problemy podatkowe dotyczące częstotliwości świadczonych usług i podziału kosztów między uczestnikami. Regulacje prawne w zakresie podatków obejmują swym zasięgiem także te kwestie. Zawsze pozostaje sporne, co oznacza sporadyczne świadczenie usług (np. wspólnoty dojazdowe do pracy czy na uczelnie i chęć partycypowania ich uczestników w kosztach). Podobne zagadnienie pojawia się w sytuacji sporadycznego wynajmu mieszkań. Może to budzić wątpliwości nie tylko natury prawno-podatkowej, ale także moralnej. Takie sytuacje są wykorzystywane przez operatorów platform internetowych i w ich kierunku powinny być prowadzone działania legislacyjne określające zasady i obszar funkcjonowania, aby ich dochody były opodatkowane w kraju ich uzyskania. To jednak może być źródłem ograniczenia skuteczności podmiotów działających w modelu *sharing economy*.

6. *Sharing economy* a unikanie płacenia podatków

Polityka podatkowa, a ściślej optymalizacja podatkowa firm działających w obszarze *sharing economy*, jest ogromnym problemem i wyzwaniem dla krajów, a szczególnie dla ich systemów podatkowych. Społecznościowy element polityki współdzielenia należy już do historii. Coraz częściej używa się pojęcia ekonomii dostępu do usługi lub produktu (*access economy*). Brak jest jednoznacznych odpowiedzi, na ile gospodarki są przygotowane na przyjęcie firm działających na zasadach ekonomii współdzielenia. Stopień przygotowania powinien być określany przez regulacje prawne uwzględniające nowe technologie i traktujące jednakowo już funkcjonujące firmy oraz firmy działające w nowym systemie biznesowym. Regulacje takie powinny jednoznacznie określać egzekwowanie podatku VAT, gdy firma jest zarejestrowana w kraju, co nie stanowi już problemu, jak i jego egzekwowanie, gdy firma jest zarejestrowana za granicą. Regulacje dotyczące podatku PIT, CIT i płatności na rzecz ubezpieczeń społecznych mają bardzo duże znaczenie dla rynku pracy i budżetu państwa. Konkurencyjność firm z obszaru *sharing economy* w stosunku do firm rzetelnie płacących te daniny może spowodować konieczność ich zamykania, a w konsekwencji może nastąpić wzrost bezrobocia, obniżenie dochodów budżetowych i wzrost wydatków socjalnych. Taki „czarny scenariusz” jest możliwy, dlatego koniecznością staje się podjęcie działań nie na rzecz eliminacji tych nowych systemów biznesowych, lecz służących przestrzeganiu zasad równej konkurencji. Wyda-

je się to sprawą niezwykle trudną, bo jak do tej pory tradycyjny model biznesowy przegrywa z konkurencyjnością ekonomii współdzielenia.

Zachodzące ogromne zmiany na rynku światowym są nieuchronnym zjawiskiem. Światowe Forum Ekonomiczne obradujące w 2016 r. w Davos określiło te zmiany jako „czwartą rewolucję przemysłową”, której częścią składową jest *sharing economy*. Trudno jest jednoznacznie określić, czy jest to nadal klasyczna gospodarka rynkowa wyposażona w nowe rozwiązania technologiczne, czego przejawem jest nowy kanał dystrybucyjny, czy jest to nowa forma gospodarki rynkowej. Gospodarka współdzielenia jest faktem i musi być rozpatrywana zarówno na poziomie krajowym, jak i międzynarodowym. 24 września 2015 r. Komisja Europejska zapoczątkowała konsultacje na temat: „Otoczenie regulacyjne platform i pośredników internetowych, przetwarzania danych, chmur obliczeniowych i gospodarki współpracy” [Raport (Współ)dziel... 2016, s. 4-5]. Została zdefiniowana gospodarka współpracy (współdzielenia) polegająca na łączeniu osób fizycznych i prawnych za pomocą platform internetowych, a także jej cel, czyli korzystanie z szeroko rozumianych aktywów, zasobów, czasu, umiejętności i kapitału bez przekazywania praw własności. Ekonomię współdzielenia można nazwać megatrendem, szacuje się, że globalny przychód generowany przez tę formę osiągnie w 5 kluczowych sektorach w 2025 r. wartość 335 mld USD. Budzi wątpliwość skuteczność polityki podatkowej wobec uczestników tejże ekonomii, a szczególnie ich liderów wykorzystujących raje podatkowe do pomnażania kapitałów. Strategie optymalizacji podatkowej, coraz częściej stosowane przez takie firmy, są globalnym i jeszcze nierozwiązanym problemem dla systemów podatkowych. Natomiast dostarczyciele usług i zasobów raczej są dobrymi płatnikami, gdyż kontrola służb podatkowych jest w stosunku do nich bardziej skuteczna. Operatorzy platform internetowych zarządzają swoimi finansami za pomocą swoich agend umieszczonych w oazach podatkowych. Na oficjalnej stronie Airbnb podany jest adres siedziby w Dublinie, w Irlandii, a usługi płatności odbywają się przez adres w Londynie. Analiza zagranicznych dokumentów spółki wskazuje na istnienie ponad 40 podmiotów zależnych, mimo że spółka przyznaje się do kilku. Niewielka część zysków tej firmy będzie opodatkowana w miejscach ich uzyskania. Struktura korporacyjna Airbnb zapewnia omińnięcie płacenia przez nią podatków w USA i w innych państwach, w których działa. Dwie spółki zależne działają w Irlandii, gdzie prawo podatkowe zezwala amerykańskim korporacjom na uniknięcie 35% amerykańskiego podatku od zysków i irlandzkiego podatku w wysokości 12,5%. W efekcie pieniądze z transakcji prowadzonych w 190 krajach są transferowane do zagranicznego centrum płatności. Oprócz pobieranych od 6 do 12% wartości wynajmu Airbnb pobiera także 3% od zysku gospodarza danego obiektu, co pozwala na ochronę zysków przed opodatkowaniem w kraju, w którym jest świadczona usługa. Irlandzkie prawo zapewnia międzynarodowym koncernom migrację zysków do rajów podatkowych dzięki przenoszeniu w te miejsca cennych praw własności intelektualnych. W sposób doskonały wykorzystuje to firma Airbnb posiadająca adres w Irlandii, centrum płatności w Wielkiej Brytanii i spółki zależne zarejestrowane na wyspie Jersey, czyli

w kolejnej oazie. Potencjał jej jest ogromny, na oficjalnej stronie internetowej oferuje ponad 2 mln pokoi – więcej niż Marriott, Hilton i Wyndham łącznie.

Firma Uber ma przypisany numer IP do jednostki umiejscowionej na Bermudach, czyli także w rajach podatkowych, co oznacza, że tylko 2% zysku firmy podlega opodatkowaniu w USA [*Dzielenie tak...*]. Korzysta ona także z rozliczeń podatkowych prowadzonych przez firmę umiejscowioną w Holandii i Irlandii, a więc w państwach prowadzących sektorowo przyjazną politykę podatkową. Na oficjalnej stronie internetowej firma Uber informuje, że ma siedzibę w San Francisco i działa w 737 miastach w 84 krajach. W Polsce funkcjonuje jako Uber Poland Spółka z o.o., o kapitale zakładowym 5000 PLN. Funkcjonowanie tej firmy spotkało się z niezadowoleniem i krytyką wśród przewoźników, szczególnie w USA, Australii, Kanadzie, Niemczech, Wielkiej Brytanii i w Polsce.

Przykłady firm Airbnb i Uber świadczą o znikomym przygotowaniu państw odnośnie do przyjęcia nowych form funkcjonowania rynku. Struktury integracyjne, a szczególnie Unii Europejska, nie mają wypracowanych standardów postępowania wobec tych form, a ich działania co do ograniczania funkcjonowania oaz podatkowych – chociażby na obszarze UE – są mało skuteczne. Oazy podatkowe stały się ze względu na przychylną politykę podatkową doskonałym miejscem do symbolicznego opodatkowania zysków, przyczyniając się do pomnażania kapitału firm wykorzystujących zasady ekonomii współdzielenia.

7. Zakończenie

Nowa forma biznesowa, jaką jest *sharing economy*, w swoich założeniach wykorzystuje nieekonomiczne dysponowanie różnego typu zasobami, a optymalizacja tego postępowania polega na wzajemnym użyczeniu sobie dóbr i świadczeniu usług, zazwyczaj nieodpłatnie, bez konieczności przenoszenia prawa własności. Digitalizacja spowodowała wykorzystanie Internetu także w gospodarowaniu, a to dało asumpt do tworzenia platform internetowych łączących różne podmioty gospodarcze w myśl idei *sharing economy*. Brak pełnej kontroli prawnej nad tą nową formą daje możliwości łamania podstawowych zasad moralnych i maksymalizacji zysków poprzez firmy zależne umiejscowione w oazach podatkowych. Brak pełnego przygotowania UE w zakresie przepisów prawnych powoduje eskalację nadużyć w sferze podatków. Podmioty uczestniczące w tej formule gospodarowania powinny być jednakowo traktowane pod względem obciążeń podatkowych, a także bezpieczeństwa transakcji i płatności. Podejmowane działania na poziomie państw i Unii Europejskiej jako struktury są w fazie początkowej i wymagają szybkich i kompleksowych rozwiązań, które zabezpiecząby funkcjonowanie już istniejących podmiotów gospodarczych i szeroko rozumiane interesy państw, na obszarze których działają nowe formy biznesowe.

Literatura

- Dzielenie tak, ale nie swoim zyskiem*, Forsal.pl (08.05.2016).
- European Commission: Commission Staff Working Document European Agenda for the collaborative economy – reporting analysis, Brussels 02.06.2016, COM(2016) 356 final.
- Klent T., 2016, *Ekonomiczne przesłanki regulacji sharing economy*, [w:] Poniatowska-Jaksch M., Sobiecki R. (red.), *Sharing economy (gospodarka współdzielenia)*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa.
- Komisja Europejska, Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. Europejski program na rzecz gospodarki dzielenia się, Bruksela 02.06.2016 (SWD (2016) 184 final).
- Michniewska K., 2016, *Rola ekonomii współdzielonej w dochodzeniu do celów środowiskowych Unii Europejskiej – nowe modele biznesowe w domykaniu pętli łańcucha dostaw (SSC/CLSC)*, *Logistyka Odzysku*, nr 3/2016(20), s. 15.
- Parlament Europejski, Aktualności. Gospodarka dzielenia się (infografika) z dnia 15.08.2017.
- Raport (Współ)dział i rząd. Twój nowy model biznesowy jeszcze nie istnieje, 2016, PricewaterhouseCoopers, Polska.
- Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 15.06.2017 w sprawie Europejskiego Programu na rzecz gospodarki dzielenia się, 2017/2003 (N).
- Stiglitz J.E., 2004, *Informacja i zmiana paradygmatu ekonomii*, cz. 1, *Gospodarka Narodowa*, nr 3.
- Ziobrowska J., 2017, *Sharing economy jako nowy trend konsumencki*, [w:] Kalina-Prasznik U. (red.), *Własność w prawie i gospodarce*, Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław.